כיתות י'–י"ב | תושב"ע · יסודות תורה שבעל פה | שיעור 3 מתוך 3 | 45 דק' | דברים יז, יא · ממרים א · ב"מ נט ע"ב

"לא בשמים היא": סמכות חכמים

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו את מצוות "לא תסור" (דברים יז, יא) ואת דרשת הספרי "אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל".
- התלמידים ימנו לפי הרמב"ם (הלכות ממרים א, א-ב) שלושה סוגי דברים שחייבים לשמוע בהם לבית הדין הגדול.
- התלמידים יספרו את סיפור תנור של עכנאי ויסבירו את דברי רבי יהושע "לא בשמים היא" לפי רבי ירמיה.
- התלמידים יסבירו למה מברכים "וציוונו" על מצווה מדרבנן כמו נר חנוכה (שבת כג ע"א).

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מי מכריע איך מקיימים את התורה: בת קול מן השמים, או חכמים בבית הדין?

🧪 פתיחה

שאלה לכיתה: בקבוצת הכדורגל יש שופט. השחקן בטוח שהוא צודק, והשופט פסק אחרת. האם הוא חייב לקבל? למה משחק בלי שופט מוסמך לא יכול להתקיים? אחרי הדיון: גם התורה קבעה מי מכריע.

📖 הסבר למורה

הפסוק בדברים יז, יא מצווה לעשות "עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ", ומזהיר "לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל". הספרי (פיסקא קנד) מחדד: "אֲפִילּוּ מַרְאִים בְּעֵינֶיךָ עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל... שְׁמַע לָהֶם!"

הרמב"ם פותח את הלכות ממרים: "בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם הֵם עִקַּר תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה". מי שאינו עושה כהוראתם עובר בלא תעשה של "לא תסור". והחובה חלה על שלושה סוגים: דברים שלמדו "מִפִּי הַשְּׁמוּעָה" (קבלה), דברים שלמדו "מִפִּי דַּעְתָּם" באחת המידות שהתורה נדרשת בהן, ו"סְיָג לַתּוֹרָה": גזרות, תקנות ומנהגות.

בבבא מציעא נט ע"ב, בסיפור תנור של עכנאי, רבי אליעזר מביא אותות ונסים, ובסוף יוצאת בת קול ואומרת שהלכה כמותו. רבי יהושע עומד ואומר "לא בשמים היא". רבי ירמיה מסביר: התורה כבר ניתנה בסיני, וכתוב בה "אחרי רבים להטות", ולכן אין משגיחים בבת קול. רבי נתן שואל את אליהו מה עשה הקב"ה באותה שעה, ואליהו עונה: "נִצְחוּנִי בָּנַי".

מכאן גם הברכה על מצוות דרבנן: על נר חנוכה מברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו". הגמרא (שבת כג ע"א) שואלת "והיכן ציוונו?", ורב אויא עונה: מ"לא תסור". כלומר מי שמקיים תקנת חכמים מקיים גם מצוות התורה לשמוע להם.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

נוסח המקורות מועתק מספריא, כל מקור עם הקישור שלו. בפסוקים הורדנו את סימני הטעמים.

דברים יז, יא · ספריא

> עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל

ספרי, דברים פיסקא קנד · ספריא

> יָמִין וּשְׂמֹאל – אֲפִילּוּ מַרְאִים בְּעֵינֶיךָ עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל וְעַל שְׂמֹאל שֶׁהוּא יָמִין – שְׁמַע לָהֶם!

רמב"ם, משנה תורה, הלכות ממרים פרק א, הלכה א · ספריא

> בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם הֵם עִקַּר תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְהֵם עַמּוּדֵי הַהוֹרָאָה וּמֵהֶם חֹק וּמִשְׁפָּט יוֹצֵא לְכָל יִשְׂרָאֵל. וַעֲלֵיהֶן הִבְטִיחָה תּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יז יא) "עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ" זוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה. וְכָל הַמַּאֲמִין בְּמִשָּׁה רַבֵּנוּ וּבְתוֹרָתוֹ חַיָּב לִסְמֹךְ מַעֲשֵׂה הַדָּת עֲלֵיהֶן וְלִשְׁעֵן עֲלֵיהֶן

רמב"ם, הלכות ממרים פרק א, הלכה ב (תחילתה) · ספריא

> כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה כְּהוֹרָאָתָן עוֹבֵר בְּלֹא תַּעֲשֶׂה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יז יא) "לֹא תָסוּר מִכָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל"

רמב"ם, הלכות ממרים פרק א, הלכה ב · ספריא

> אֶחָד דְּבָרִים שֶׁלָּמְדוּ אוֹתָן מִפִּי הַשְּׁמוּעָה וְהֵם תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. וְאֶחָד דְּבָרִים שֶׁלִּמְּדוּם מִפִּי דַּעְתָּם בְּאַחַת מִן הַמִּדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶן וְנִרְאָה בְּעֵינֵיהֶם שֶׁדָּבָר זֶה כָּךְ הוּא. וְאֶחָד דְּבָרִים שֶׁעָשָׂאוּם סְיָג לַתּוֹרָה וּלְפִי מַה שֶּׁהַשָּׁעָה צְרִיכָה וְהֵן הַגְּזֵרוֹת וְהַתַּקָּנוֹת וְהַמִּנְהָגוֹת.

תלמוד בבלי, בבא מציעא נט ע"ב · ספריא

> חָזַר וְאָמַר לָהֶם: אִם הֲלָכָה כְּמוֹתִי – מִן הַשָּׁמַיִם יוֹכִיחוּ. יָצְאתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: מָה לָכֶם אֵצֶל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם.

תלמוד בבלי, בבא מציעא נט ע"ב · ספריא

> עָמַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל רַגְלָיו וְאָמַר: ”לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא!“ מַאי ”לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא“? אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה: שֶׁכְּבָר נִתְּנָה תּוֹרָה מֵהַר סִינַי, אֵין אָנוּ מַשְׁגִּיחִין בְּבַת קוֹל, שֶׁכְּבָר כָּתַבְתָּ בְּהַר סִינַי בַּתּוֹרָה ”אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת“. אַשְׁכְּחֵיהּ רַבִּי נָתָן לְאֵלִיָּהוּ, אֲמַר לֵיהּ: מַאי עָבֵיד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּהַהִיא שַׁעְתָּא? אֲמַר לֵיהּ: קָא חָיֵיךְ וְאָמַר, ”נִצְּחוּנִי בָּנַי! נִצְּחוּנִי בָּנַי!“

תלמוד בבלי, שבת כג ע"א · ספריא

מַאי מְבָרֵךְ? — מְבָרֵךְ: "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל חֲנוּכָּה". וְהֵיכָן צִוָּנוּ? רַב אַוְיָא אָמַר: מִ"לֹא תָסוּר". רַב נְחֶמְיָה אָמַר: "שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ".

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במקור, ובצד השני הפירוש, עם שם המפרש.

📜 **כתוב:** "לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל"

💭 **מפרשים:** הספרי: "אֶפִילּוּ מַרְאִים בְּעֵינֶיךָ עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל וְעַל שְׂמֹאל שֶׁהוּא יָמִין – שְׁמַע לָהֶם!"

📜 **כתוב:** "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא"

💭 **מפרשים:** רבי ירמיה: "שֶׁכְּבָר נִתְּנָה תּוֹרָה מֵהַר סִינַי, אֵין אָנוּ מַשְׁגִּיחִין בְּבַת קוֹל".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: למה צריך שופט? (5 דקות)
2. דברים יז, יא והספרי: "לא תסור" (8 דקות)
3. הרמב"ם, הלכות ממרים א, א-ב: שלושת הסוגים, מיון דוגמאות בזוגות (10 דקות)
4. תנור של עכנאי: קריאה ודיון (14 דקות)
5. "והיכן ציוונו?", שאלה בסגנון בגרות (סעיף ג) וכרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. על פי מה מצווה הפסוק לעשות, וממה אסור לסור?
2. מה עשה רבי אליעזר כדי להוכיח שהלכה כמותו?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי הרמב"ם, מהם שלושת סוגי הדברים שחייבים לשמוע בהם לבית הדין? תנו דוגמה לכל אחד.
2. מה פירוש "נצחוני בני"? למה הקב"ה "שמח" לפי הסיפור?

הערכה (מה דעתי?)

1. הספרי אומר לשמוע גם כשנראה לך שימין הוא שמאל. מה הסכנה במצב שבו כל אחד פוסק לעצמו?
2. "לא בשמים היא": מה זה אומר על האחריות של חכמים ושל לומדי תורה בכל דור?

🎓 שאלה בסגנון בגרות (13 נקודות, ניסוח מקורי)

שאלה בסגנון שאלה 9 בשאלון 5381 (13 נקודות). ניסוח מקורי של המורה החדש.

א. "לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל" (דברים יז, יא). (1) הסבירו את דרשת הספרי על המילים "ימין ושמאל". (2) מהו הלאו שעובר מי שאינו עושה כהוראת בית הדין, לפי הרמב"ם? (4 נקודות)

ב. לפי הרמב"ם (הלכות ממרים א, ב), חייבים לשמוע לבית הדין הגדול בשלושה סוגי דברים. כתבו שניים מהם, ותנו דוגמה לאחד. (4 נקודות)

ג. "עָמַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל רַגְלָיו וְאָמַר: לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא" (בבא מציעא נט ע"ב). (1) מה קרה לפני שאמר רבי יהושע את דבריו? (2) הסבירו את דבריו לפי רבי ירמיה. (5 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה. עוד שאלות כאלה: בנק השאלות של היחידה.

🏁 סיכום השיעור

התורה ניתנה בשמים, אבל הפסיקה בה נעשית בארץ: התורה עצמה ציוותה לשמוע לחכמים ("לא תסור"), והרמב"ם רואה בבית הדין הגדול את "עיקר תורה שבעל פה". גם בת קול לא מכריעה הלכה, כי "לא בשמים היא". כך תקנות חכמים, כמו נר חנוכה, נעשות חלק מ"וציוונו".

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

שימו לב לתוכנית: לפי עמוד המשרד, בשאלון 5381 נלמד כל החומר ביסודות תורה שבעל פה חוץ מנושא העיון השלישי, מחלוקות בהלכה. השיעור הזה עוסק בסמכות חכמים ואינו נכנס לדיני מחלוקת (אלו ואלו, הכרעה כבית הלל), ואת אלה השארנו בבנק השאלות כשאלות לשאלון 6281 בלבד. סיפור תנור של עכנאי ארוך יותר; כאן הבאנו רק את סופו. בהמשך הסוגיה יש קטעים קשים (נידוי רבי אליעזר), וכדאי להחליט מראש כמה מהם לקרוא בכיתה.

📝 בדף העבודה

"לא תסור" והספרי, שלושת הסוגים ברמב"ם, תנור של עכנאי, "והיכן ציוונו?", ושאלה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- דברים יז, יא (ספריא)
- ספרי, דברים פיסקא קנד (ספריא)
- רמב"ם, משנה תורה, הלכות ממרים פרק א, הלכה א (ספריא)
- רמב"ם, הלכות ממרים פרק א, הלכה ב (תחילתה) (ספריא)

- רמב"ם, הלכות ממרים פרק א, הלכה ב (ספריא)
- תלמוד בבלי, בבא מציעא נט ע"ב (ספריא)
- תלמוד בבלי, בבא מציעא נט ע"ב (ספריא)
- תלמוד בבלי, שבת כג ע"א (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: סמכות חכמים: "לא תסור" ו"לא בשמים היא"

1. **חלק א:** (1) "יוֹרוּךָ", "יֹאמְרוּ". (2) צריך לשמוע לבית הדין גם כשנראה לי שהם טועים: "אֲפִילּוּ מַרְאִים בְּעֵינֶיךָ עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל... שְׁמַע לָהֶם".
2. **חלק ב:** (1) "עִקַּר תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה", "עַמּוּדֵי הַהוֹרָאָה", "וּמֵהֶם חֹק וּמִשְׁפָּט יוֹצֵא לְכָל יִשְׂרָאֵל". (2) מפי השמועה: דין שקיבלו "איש מפי איש"; מפי דעתם: דין שלמדו בקל וחומר (אחת המידות שהתורה נדרשת בהן); סייג לתורה: נר חנוכה (תקנה).
3. **חלק ג:** (1) "אִם הֲלָכָה כְּמוֹתִי – מִן הַשָּׁמַיִם יוֹכִיחוּ"; בת הקול אמרה "שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מָקוֹם". (2) "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא"; לפי רבי ירמיה: "שֶׁכְּבָר נִתְּנָה תּוֹרָה מֵהַר סִינַי, אֵין אָנוּ מַשְׁגִּיחִין בְּבַת קוֹל", כי בתורה כתוב "אחרי רבים להטות". (3) הקב"ה "שמח" שבניו הכריעו לפי התורה שנתן להם: הפסיקה נמסרה לחכמים בכל דור.
4. **חלק ד:** רב אויא: מ"לא תסור". התורה ציוותה לשמוע לחכמים, ולכן מי שמדליק נר חנוכה כתקנתם מקיים מצווה מן התורה לשמוע להם, ואפשר לומר "וציוונו". (רב נחמיה לומד מ"שאל אביך ויגדך".)
5. 🎓 **בגרות:** א. (1) שומעים לבית הדין אפילו כשנראה לנו שהם אומרים על ימין שהוא שמאל (2 נק'). (2) "לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך" (2 נק'). ב. שניים מן השלושה: מפי השמועה (קבלה), מפי דעתם במידות שהתורה נדרשת בהן, גזרות תקנות ומנהגות (סייג); דוגמה מתאימה (4 נק'). ג. (1) רבי אליעזר הביא הוכחות, ביקש שמן השמים יוכיחו, ובת קול אמרה שהלכה כמותו (2 נק'). (2) התורה כבר ניתנה בסיני, ובה כתוב "אחרי רבים להטות", ולכן לא מכריעים לפי בת קול אלא לפי רוב החכמים (3 נק').